

KATRIN KOCH • ESPEN WALSTAD

Sam- væ- r

*mellom barn
og foreldre som
ikke bor sammen*

GYLDENDAL
AKADEMISK

KATRIN KOCH OG ESPEN WALSTAD

SAMVÆR

mellom barn og foreldre som ikke bor sammen

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2005

1. utgave

ISBN 978-82-05-45062-2

Layout: Modest Design

Sats: Laboremus Prepress AS

Brødtekst: Minion 10/14,5 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Utgivelsen har fått støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening.

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

FORORD

I vårt arbeid har vi gjennom mange år møtt barn og foreldre som strever med å tilpasse seg til en situasjon der barn, mor og far ikke lenger bor sammen. Noen ganger fordi foreldrene har gått fra hverandre, andre ganger fordi barnet har flyttet til fosterhjem eller institusjon. Vi har også møtt mange kolleger, jurister og andre fagfolk som prøver å hjelpe og bidra til gode beslutninger i vanskelige livssituasjoner.

Vurderinger av samvær mellom foreldre og barn som ikke lenger bor sammen er kompliserte og sammensatte. En møter mange ulike holdninger, meninger og løsninger. Dessuten er det helt spesielle forhold hos hver enkelt familie som må vurderes.

Det er vår erfaring at beslutninger om samvær ofte blir tatt på sviktende grunnlag, noe som i sin tur øker sannsynligheten for at barn og foreldre får det vanskeligere enn nødvendig. Barn er vanligvis forholdsvis tilpasningsdyktige og robuste, og kan leve godt med mange forskjellige løsninger. Men hvis livssituasjonen blir for vanskelig, kan de likevel få store og varige problemer. Vi ønsker å øke sannsynligheten for at barn kan utvikle seg godt til tross for at de også må håndtere en samværsordning. Derfor har vi foretatt en systematisk gjennomgang av de forhold som etter vårt syn bør vurderes før beslutninger om samvær blir tatt. Vi håper at dette kan være til hjelp for alle som skal gi råd eller ta beslutninger i samværsaker.

Arbeidet med boka har vært lærerikt og utfordrende på mer enn én måte. Spesielt har det vært en utfordring å skrive om samværsvurderinger etter foreldres samlivsbrudd og i barnevernsaker i samme bok. Sett fra barns perspektiv har det imidlertid vært både riktig og nødvendig. Uansett hvilken lov og hvilke omstendigheter som styrer samvær mellom barn og foreldre, vil alle barn i en slik livs-

situasjon ha behov for samvær som fungerer så godt som mulig på barnets premisser.

Underveis i dette arbeidet har vi hatt mye glede av hverandre, med en lang rekke diskusjoner, faglige innspill, nyttige kommentarer og mer eller mindre relevante eksempler. I tillegg har både skilte og fortsatt samboende venner, kolleger og klienter vært rause med å dele sin private og sin faglige kunnskap med oss. En spesiell takk til kollegene i Psykologfellesskapet som dessuten med mye vennlighet, tålmodighet og klokskap har tålt våre opp- og nedturer i skriveprosessen. Takk også til redaktør Bjørnar Olsen som løpende har utporsjonert akkurat passende mengder med ris, ros og konstruktiv veiledning, samt manusredaktør Line Øiestad som med stor sinnsro geleidet oss gjennom innspurten.

Oslo, oktober 2005

Katrin Koch og Espen Walstad

INNHold

INNLEDNING	9
Bokas oppbygning og struktur	14
KAPITTEL 1 NOEN SENTRALE BEGREPER	17
Samvær og omsorg	18
Utviklingsstøtte	19
Evne, funksjon og kompetanse	20
Kapasitet – barnets behov og mestring	21
Barnets beste	22
KAPITTEL 2 DET JURIDISKE GRUNNLAGET FOR SAMVÆR MELLOM BARN OG FORELDRE	26
KAPITTEL 3 HVORFOR BØR DET VÆRE SAMVÆR MELLOM FORELDRE OG BARN?	31
Fordeler for barnet	34
Fordeler for den samværsberettigede	35
Fordeler for omsorgsbasen	36
KAPITTEL 4 BARNETS EGEN MENING	38
Barnets lovbestemte rett til å uttale seg	39
Grunnlaget for å vurdere barns mening	39
Når kan barn danne seg en egen oppfatning?	44
Særlige utfordringer i samtaler med barn	45
Når barnet blir utsatt for negativ påvirkning	46
KAPITTEL 5 VURDERINGEN AV BARNETS KAPASITET OG BEHOV FOR SAMVÆR	52
Den tidligste utviklingen	53
Tilknytning og sosiale relasjoner	59
Sosiale relasjoner	66

INNHold

Temperament og personlighetsutvikling	71
Kognitiv utvikling	73
KAPITTEL 6 FORELDRENES SAMVÆRSKOMPETANSE	81
Materielle og praktiske forhold	82
Sosiale rammer	86
Emosjonell ivaretagelse	96
Kognitiv utviklingsstøtte	103
Samværsforelderens relasjon til barnet	107
KAPITTEL 7 SAMARBEID OG KONFLIKT	111
Fra uenighet til konflikt	112
Barns reaksjoner på konflikt mellom nære voksne	126
Samarbeid, konfliktløsning og konflikthåndtering	130
KAPITTEL 8 PRAKTISKE FORUTSETNINGER	138
Geografiske avstander og reisevei	138
Informasjonsflyt mellom hjemmene	140
Samvær mellom søsken	141
Den samlede samværsbelastningen	142
Barnepass og foreldres arbeidstid	144
Andre forutsetninger	145
Tilsyn	147
Samværsstabilitet	148
KAPITTEL 9 SÆRLIGE FORHOLD	150
Rusmisbruk	150
Samværsforeldre med psykiske lidelser	153
Seksuelle overgrep	159
Fysiske overgrep	162
Psykisk utviklingshemning	166
Store språk- og kulturforskjeller	167
Barn med særlige behov	171
KAPITTEL 10 UTFORMING AV SAMVÆR	176
REFERANSER	185
STIKKORD	191

INNLEDNING

Hvert år opplever anslagsvis 20 000–25 000 barn i Norge at deres foreldre bryter samlivet og flytter fra hverandre. I samme tidsrom flyttes over 1000 barn i barnevernets regi fra foreldrene til fosterhjem eller institusjon (Noak 2005; SSB 2003b). Til enhver tid er det derfor omtrent 250 000 barn som deler de fleste av sine hverdager med bare den ene av foreldrene, og 7000 som ikke deler hverdagene med noen av foreldrene. De fleste av disse barna og deres foreldre har imidlertid en eller annen form for samvær med hverandre.

Etter et samlivsbrudd klarer svært mange foreldre å bli enige om hva deres barn vil være best tjent med, både med hensyn til hvor barna skal bo og hvordan samværsordningen skal utformes. De klarer å skille mellom egen sårhet etter et havarert parforhold og foreldreskapet som fortsatt skal være felles. Barnets utvikling og behov vil da som regel være i sentrum for de nødvendige vurderingene og beslutningene. Så mange som 10–20 % av alle familiene sliter likevel med konflikter foreldrene imellom som påvirker eller har sammenheng med samværet mellom foreldre og barn.

På samme måte klarer mange foreldre og fosterforeldre å samarbeide godt om barna, og følge opp de samværsordninger som er bestemt til tross for en eventuell uenighet om grunnlaget for plasseringen. I en betydelig andel av disse sakene er det også store konflikter og uenigheter knyttet til samværsordningene.

Denne boka er først og fremst tenkt å være til hjelp for fagpersonell som har til oppgave å vurdere, gi råd eller ta beslutninger i saker hvor samvær mellom barn og foreldre er et konfliktema. Vårt mål er å bidra til at det faglige grunnlaget tydeliggjøres gjennom en systematisk vurdering av ulike spørsmål knyttet til samvær med utgangspunkt i barns utviklingsmessige behov. I tillegg tror vi boka kan være til hjelp for foreldre som sliter med å finne gode samværløsninger og som ønsker råd

om samvær for sine barn. På denne måten ønsker vi å bidra til at flest mulig barn kan ha samvær som fungerer utviklingsstøttende framfor belastende.

Vi har valgt å behandle samvær mellom barn og foreldre etter samlivsbrudd og samvær mellom barn og foreldre etter en offentlig omsorgsovertakelse i samme bok. Dette kan lett oppfattes som at alvorlig omsorgssvikt og samlivsbrudd er to sider av samme sak. Det er ikke vår mening, ettersom samlivsbrudd relativt sjeldent medfører forhold som fører til alvorlig omsorgssvikt. Både samlivsbrudd mellom foreldrene og brudd mellom barnet og begge foreldrene gjennom en omsorgsovertakelse medfører store endringer i barns liv. Det stiller store krav til å kunne håndtere informasjon, fravær av nære voksne og varierende grad av forutsigbarhet. Sett fra barnets ståsted handler samvær om barnets relasjon til foreldrene i en situasjon der hverdagene ikke lenger deles, uavhengig av om dette skyldes samlivsbrudd eller fosterhjemsplassing. Særlig i de vanskeligste samværssakene vil problemstillingene og vurderingene dessuten ha så mange likhetstrekk at vi langt på vei har valgt å behandle dem under ett.

Før bruddet

Når barn og foreldre bor sammen, tar foreldrene hverdagens små og store beslutninger, blant annet om hvem barna skal være sammen med, når de skal på feriebesøk til slekt og venner, eller hvor lenge de har godt av å være borte hjemmefra. Disse og andre beslutninger tas som oftest med utgangspunkt i både foreldrenes og barnas behov. Alle parters grenser utfordres, og alle må strekke seg litt innimellom. Når barna er små er det som regel de voksnes behov som må vike. Etter hvert som barna blir større, må de i økende grad tilpasse seg fellesskapet og andres behov.

Nødvendige beslutninger blir tatt innenfor familieenhets kollektiv, der både fellesskapets og den enkeltes interesser balanseres mot hverandre. Siden hverdagen leves innenfor de samme rammene og ut fra en rekke felles interesser, er slike beslutninger på vegne av barna som regel ikke spesielt vanskelige.

Når familiekollektivet gjennomgår en mer eller mindre motvillig deling ved samlivsbrudd mellom foreldrene eller ved at barnet flyttes ut av familien, endres hverdagens beslutningsfellesskap. Barnet må lære å forholde seg til flere beslutningssystemer, og de voksne må finne en samarbeidsform som fungerer både for dem selv og for barnet.

Etter bruddet

Etter samlivsbrudd er det noe som blir bestemt av pappa hjemme hos ham, og noe som blir bestemt av mamma hjemme hos henne. Foreldrene får hver sin nye ramme rundt livet med nye kollektive og individuelle behov, ønsker og meninger. De står foran den utfordringen det er å ta beslutninger på sitt barns vegne, men ikke lenger med den gamle hverdagens interessefellesskap som referanseramme. Den utfordringen barnet møter, er å forflytte seg mentalt og praktisk mellom foreldrene, mellom nye familiekonstellasjoner og mellom beslutningssystemer.

Andre barn vil være i en situasjon der familiekollektivet ikke endres ved at foreldrene flytter fra hverandre, men ved at barna tas ut av familien og flyttes til en ny omsorgsbase, det vil si beredskapshjem, fosterhjem eller institusjon. Disse barna må på samme måte som barn i familier etter samlivsbrudd lære å forholde seg til to familiers interesser og behov. I den ene familien, eller eventuelt i institusjon, må barna også forholde seg til et helt nytt sett med rutiner, beslutninger og mennesker. I den andre familien, det vil si opphavsfamilien, må barnet under samvær ofte forholde seg til en problemfylt hverdag. I tillegg må alle parter forholde seg til barneverntjenestens oppfølgingsansvar og eventuelle rammer som er lagt av fylkesnemndas eller domstolens vedtak.

Det sier seg selv at både barn og foreldre som lever i en situasjon der de ikke bor sammen, stilles overfor en rekke utfordringer. For den voksne er bruddet i seg selv, reorganiseringen av livet og mindre deltakelse i barnas liv, en stor påkjenning. For barna er belastningene som oftest enda større: i tillegg til at livet skal reorganiseres, er det vanskelig for dem å forstå og fortolke det som har skjedd. Det er vanskelig å forholde seg til de voksnes konflikter, og for mange er det et savn å få være mindre sammen med foreldrene. Samvær mellom barn og foreldre blir derfor ofte arenaen der utfordringene, konfliktene og belastningene blir mest synlige.

Alle barn er emosjonelt, sosialt og økonomisk avhengige av sine foreldre. Når de ikke lenger kan bo sammen med den ene eller begge, har de desto større behov for forutsigbarhet. De trenger pålitelige voksne som i fellesskap kan ta beslutninger om hvor ofte og hvor lenge barnet skal være hos den det ikke bor sammen med til daglig. Mange ganger gir omfanget av samværet seg selv fordi praktiske forhold blir styrende, eller de som er ansvarlige for å finne gode løsninger er enige om hva som er best. Andre ganger er det slik at foreldre eller andre er usikre på hva som er den beste løsningen for barnet, og trenger tid til å prøve ut ulike løsninger. Noen ganger kan det også være stor uenighet om hva som er best for barnet på kortere og lengre sikt. Både når det er stor usikkerhet og når det er store konflikter, vil

mange foreldre ha behov for faglig eller juridisk bistand til å vurdere hva barnet vil være best tjent med, og hvordan barnets reaksjoner kan forstås.

Den vanskelige hjelpen

Mange som oppsøker faglig bistand i forbindelse med samlivsbrudd eller når barn blir tatt under omsorg, opplever å møte forskjellige holdninger og ulike råd i samvæerspørsmål. Forskjeller i roller, arbeidsoppgaver og faglige tilnærminger vil ofte føre til ulike måter å nærme seg en sak på:

- Individualterapeuten arbeider med utgangspunkt i sin klients perspektiv, uttrykte ønsker om endring, og de opplysninger som klienten velger å gi.
- For familierådgiveren vil det ofte være sentralt å hjelpe partene med å avgrense problemet, finne løsninger sammen med dem det gjelder, og gjenopprette balansen i familiesystemet.
- Meklerens oppgave vil være å hjelpe partene til selv å finne en konkret løsning på et definert og avgrenset problem, for eksempel å komme fram til en samværsavtale.
- Den sakkyndige kan ha som oppgave å bistå retten eller barneverntjenesten med å finne en løsning eller utrede hva problemene dreier seg om, som grunnlag for en beslutning.
- Barnevernsarbeideren har ansvar for å påse at barn ikke lider overlast og sette inn tiltak for å forhindre dette.

De ulike aktørene i hjelpeapparatet kan også ha forskjellige oppfatninger av hvem som egentlig skal hjelpes, hvem som er den såkalte primærklienten. Er det den som ber om hjelp? Er det foreldrene eller barnet? Er det far eller mor? Er det foreldre eller fosterforeldre? Å gi bistand til den ene kan i sin tur vanskeliggjøre et nødvendig perspektivskifte når en skal gi råd om for eksempel samvær, som vil berøre hele familiesystemet. I tillegg kan ulike metodiske tilnærminger føre til at noen foreslår og følger opp konkrete løsninger, mens andre primært fokuserer på at klienten selv skal finne løsninger uten at konkrete råd gis. Mange har for eksempel opplevd at familiemeklere arbeider for å få foreldre til selv å finne løsninger, uten å gi konkrete råd, mens råd og veiledning fra barneverntjenesten ofte er svært konkrete.

Også innen det fagfeltet som oppstår i skjæringspunktet mellom familierett og psykologi kan mangfoldet av ulike faglige tilnærminger til tider skape forvirring. Vi ser en tendens til å forenkle kompliserte forhold gjennom forankring i begrensende referanserammer: noen fokuserer ensidig på rettferdighet og voksnes rettig-

heter, andre på konfliktløsning og enighet for enhver pris. Noen inntar de voksnes perspektiv, andre barnets. Etter vårt syn er det i praksis lite hensiktsmessig å prioritere en tenkemåte framfor en annen. Siden det er et mangfold av ulike familie-konstellasjoner, -situasjoner og -behov som skal dekkes, er det viktig å ha differensierte metoder og tilnæringsmåter å benytte seg av. På samme måte vil det være viktig å kunne skifte perspektiv, og ta hensyn til at virkeligheten nødvendigvis vil se forskjellig ut fra de involverte parters ulike ståsteder.

Nettopp på grunn av det store mangfoldet i faglige tilnæringer, også når det gjelder samværsspørsmål, er det nødvendig at fagpersoner klargjør sitt faglige ståsted og sin rolle. Ellers vil det være vanskelig for foreldre og andre som søker hjelp å vurdere om de får den bistand de har behov for. I tillegg vil fagfolk som er involvert som terapeuter, meklere, rådgivere, saksbehandlere eller sakkyndige ha behov for kunnskaper og konkrete verktøy i saker som omhandler samvær mellom barn og foreldre. For å kunne velge en mest mulig hensiktsmessig tilnærming, vil det først og fremst være nødvendig å foreta gode og systematiske vurderinger av de aktuelle problemstillingene. Disse vurderingene bør så langt det er mulig være basert på relevant teori, forskning og empiri.

Samværvurderinger i vanskelige saker etter lov om barn og foreldre og etter lov om barneverntjenester er et krevende arbeidsområde. De store forskjellene fra familie til familie og kompleksiteten i hver sak gjør det nærmest umulig, og heller ikke ønskelig, å utarbeide fasitløsninger for bruk av metode, teori eller ønsket resultat. Vi mener det er mer hensiktsmessig at foreldre og eventuelle hjelpere og beslutningstakere sørger for å ha gjennomgått sentrale spørsmål av betydning før samværsordninger vurderes og utformes. Først når dette er gjort vil det være mulig å avveie eventuelle forhold som medfører risiko, mot forhold som støtter opp under barnets utvikling.

Fagkunnskapens bidrag

Det foreligger lite faglitteratur om samværsproblematikk som tilbyr en helhetlig vurderingsmodell med utgangspunkt i barns utviklingsmessige behov. Det er heller ikke utført mye forskning om samvær i Norge, noe som etterlyses blant annet i sentrale offentlig utredninger (NOU 2000: 12; NOU 1998: 17). Forskningsbasert kunnskap om effekten av ulike samværsordninger på barns utvikling på kort og lang sikt, er dermed begrenset. Vi mener likevel at generell fagkunnskap om barns utvikling og deres behov kan bidra til en mer helhetlig tenkning om samvær. Det samme gjelder kunnskap om faktorer som representerer risiko eller styrking av

alminnelig gode utviklingsløp hos barn som er i en situasjon der de ikke kan ha kontakt med begge foreldrene på en tilnærmet daglig basis.

BOKAS OPPBYGNING OG STRUKTUR

I bokas første del vil vi gå inn på noen forutsetninger for samværsvurderinger. I kapittel 1 drøfter vi noen sentrale begreper som brukes i de øvrige kapitlene. Gjennom dette ønsker vi å bidra til å skape en felles forståelse av disse begrepene. I kapittel 2 følger en kort gjennomgang av de juridiske rammene som regulerer samvær mellom barn og foreldre etter lov om barneverntjenester og lov om barn og foreldre. Den psykologiske forståelsen som ligger til grunn for at samvær og kontakt med begge foreldre anses å være et grunnleggende gode for barn i vår kultur behandles i kapittel 3. I kapittel 4 ser vi nærmere på hvordan barns egen mening bør vurderes og vektlegges.

I de påfølgende kapitlene er hovedvekten lagt på samværsvurderinger med utgangspunkt i barns behov, voksnes samværskompetanse, samarbeid og konflikt, samt spesielle forhold som av og til kan komme til å ha betydning for utformingen av samvær.

I kapittel 5 gjennomgår vi først sentrale forhold knyttet til barns alder og grunnleggende utviklingsmessige forhold som bør ligge til grunn når samvær skal vurderes. I kapittel 6 drøfter vi den praktiske, sosiale, emosjonelle og kognitive ivaretagelsen av barn under samvær, det vil si den voksnes samværskompetanse.

I disse to kapitlene vil de fleste temaer som er nødvendige for å kunne foreta en samlet vurdering av samværets omfang og innhold bli dekket. Kapitlene er strukturert slik at det først redegjøres for det enkelte vurderingstema. Deretter følger en drøfting av hvilken betydning dette har for samværsvurderinger under ulike omstendigheter, samt eksempler fra praksis.

I kapittel 7 og 8 har vi tatt for oss noen forhold som vil ha betydning for utformingen av mange samværsaker, og som er relativt uavhengige av det enkelte barnets utvikling og den voksnes samværskompetanse. I kapittel 7 har vi tatt for oss vurderinger knyttet til samarbeid og konflikt, der vi drøfter forhold knyttet til de særlig konfliktfylte sakene og forutsetninger for samarbeid mellom omsorgs- og samværsbase. I kapittel 8 gjennomgår vi en del praktiske forhold som kan komme til å få betydning for utforming av samværsordningen.

I kapittel 9 tar vi opp enkelte spesielle problemstillinger knyttet til voksne og barn med spesielle problemer, og hvordan disse bør vurderes. Listen over temaer

som kunne ha vært behandlet i denne sammenhengen er lang. Vi har valgt problemstillinger som vi ut fra erfaring mener er mest aktuelle. Det er samtidig et mål med dette kapitlet å vise hvordan vår modell for samværsvurderinger kan anvendes i praksis, også når det er spesielle forhold som gjør seg gjeldende.

I bokas siste kapittel gir vi en samlet oversikt over de forhold som etter vårt syn bør vurderes, før en tar stilling til utforming av samvær. Ut over de konkrete anvisningene om hvordan barns alder og utvikling begrenser deres kapasitet til samvær og fravær, har vi valgt ikke å gi konkrete forslag til samværsordninger. Dette skyldes at det er mange faktorer som vil påvirke den konkrete utformingen. Det vil si at det etter vårt syn er verken mulig eller hensiktsmessig å gi leseren en fasit for hvor ofte, hvor lenge, hvor og hvordan samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen bør være.

NOEN SENTRALE BEGREPER

Samvær mellom barn og foreldre berører mange mennesker, direkte eller indirekte. Noen er opptatt av samværsspørsmål fordi de ikke bor sammen med barna sine, andre fordi de deler en hverdag med barn som jevnlig har samvær med andre. I tillegg kommer en stor gruppe voksne som er i familie med barn som har en eller annen form for samværsordning, er nye samlivspartnere, eller har en profesjonell rolle. Sist, men ikke minst, er det barna som har flere hjem å bo i for kortere eller lengre tid av gangen.

Fordi mange er involvert i samvær mellom barn og foreldre, finnes det også mange meninger om hva som er bra for barn, om hvordan samvær bør utformes, om rettigheter og plikter. Noen synspunkter fremmes ut fra personlig kjennskap, andre ut fra et kulturelt, ideologisk, psykologisk eller juridisk perspektiv. Når mange har meninger om det samme fenomenet, men med ulikt perspektiv, brukes ofte de samme ordene med forskjellig innhold. Mange ganger brukes det også vanskelige ord der innholdet er uklart, og forvirrer mer enn klargjør. I psykologisk, sosialfaglig og juridisk terminologi brukes dessuten også en del ord og begreper som ikke er godt definerte og avgrensede.

I tillegg kommer begreper som etter hvert blir foreldet og erstattet med nye, slik som for eksempel *omsorgsevne* som er i ferd med å erstattes av *omsorgskompetanse*. De gamle og de nye blir da i en periode brukt om hverandre. Behovet for differensiering og tydeliggjøring fører også til nye begreper, slik som for eksempel *samværskompetanse* som dukket opp i norske rettssaler for noen år siden. I det følgende vil vi derfor gå nærmere inn på noen av de sentrale begrepene som brukes i denne boka, og på vår forståelse av dem.

SAMVÆR OG OMSORG

Det er ikke lett å finne gode og dekkende begreper som betegner den familiekonstellasjonen der barnet tilbringer mesteparten, men ikke hele tiden, og vice versa. I barnevernloven (lov om barneverntjenester 1992) anvendes begreper som daglig omsorg, fosterhjem og biologisk familie. I barneloven (lov om barn og foreldre, 1981) brukes tilsvarende begrepene fast bosted, den barnet bor fast hos og den som har rett til samvær. Begrepet fast bosted som erstatning for daglig omsorg, ble innført i barneloven for å markere at det også utøves omsorg i forbindelse med samvær, og ikke bare der hvor barnet bor til hverdags. Ettersom barn kun kan være folkeregistrert et sted av gangen, og anslagsvis 90 % av alle barn etter samlivsbrudd bor mer hos den ene enn hos den andre av foreldrene, vil dermed den daglige hovedomsorgen som regel være sammenfallende med det faste bostedet.

Ca 10 % av barnefamiliene, en andel som ser ut til å være økende, avtaler imidlertid delt bosted. Barnet bor da like mye hos begge foreldrene og flytter fram og tilbake mellom dem med faste tidsintervaller. Når barn har delt bosted, kan de være bostedsregistrert hos foreldrene hvert annet år, eller bare hos den ene hele tiden.

Samværsbegrepet benyttes av både lov om barneverntjenester og av lov om barn og foreldre, men med noe forskjellig innhold. Lov om barn og foreldre definerer samvær etter samlivsbrudd som den tiden barnet skal tilbringe sammen med den av foreldrene det ikke lenger bor fast sammen med. Samvær har som formål å opprettholde tilknytning og best mulig kontakt. Under lov om barneverntjenester er samvær definert som den tiden barn tilbringer med biologiske foreldre. De rettigheter og plikter som følger av dette er ikke beskrevet nærmere i loven (Haugli 2000). En annen definisjon av samværsbegrepet innefor rammen av samme lov er: «planlagt møte mellom barnet og den samværsberettigede» (NOU 2000: 12). Den manglende presiseringen av samværsbegrepets innhold etter denne loven, skyldes antakelig at den forutsetter at den daglige omsorgen er blitt vurdert å være utilstrekkelig, og at formålet med samvær dermed ikke er å utøve omsorg.

I det følgende vil vi bruke begrepene *hovedomsorgsgiver* og *hovedomsorgsbase* om de personene som utøver omsorgen for barnet det meste av tiden og der barnet er folkeregistrert. Vi har unngått å bruke begrepene «hel- og deltidsforeldre» slik de brukes av Thuen (2004). Det skyldes at alle foreldre/fosterforeldre som har barn boende hos seg, som har en samværsordning, etter vårt syn må ses som deltidsforeldre på samme måte som de som har samvær. Det som skiller dem fra hverandre, er om barnet tilbringer mer av sin tid hos den ene enn hos den andre.

Av den grunn har vi valgt å opprettholde begrepet samvær, og bruker betegnelsene samværsforelder/samværsberettiget og samværsbase om den delen av barnets familie der barnet tilbringer mindre enn halve tiden, og der det ikke er bostedsregistrert.

Vi mener også at det ikke er grunnlag for å definere samvær forskjellig om det skjer som følge av samlivsbrudd mellom foreldrene eller som følge av at barn plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven. Selv om samværet i noen tilfeller er svært begrenset i omfang og det eventuelt føres tilsyn, må en forutsette at barnet har en spesiell relasjon til den samværsberettigede og vice versa. I kraft av denne relasjonen og rollene som henholdsvis voksen og barn, vil det etter vårt syn alltid utøves en form for omsorg i forbindelse med samvær. Det som skjer i løpet av samværet vil dermed, uavhengig av samværets lengde, påvirke barnet på en annen måte enn andre møter mellom voksne og barn.

Både etter samlivsbrudd og etter inngrep fra barnevernet, definerer vi derfor samvær som:

stabil og utviklingsstøttende personlig kontakt mellom barnet og den av foreldrene barnet ikke bor fast sammen med.

Formål, tid og innhold i samværet vil nødvendigvis variere fra barn til barn, ut fra de spesifikke forholdene i den enkelte familien, og er derfor ikke del av definisjonen.

UTVIKLINGSSTØTTE

Hvert barn blir født med sin unike, individuelle genetiske og biologiske utrustning; med evner, anlegg og egenskaper som er spesielle for nettopp dette barnet. Både det artsspesifikke og det individuelle grunnlaget gir hvert barn muligheten til å utvikle seg personlig, i forhold til andre mennesker og innen en gitt kulturell kontekst. En del av denne utviklingen vil også bestå av motgang, frustrasjoner og noen ganger traumer, noe som vil påvirke utviklingen, men ikke nødvendigvis negativt. Samtidig er barn generelt mer sårbare for forstyrrelser og skader i sin utvikling enn voksne individer, blant annet fordi utviklingen skjer raskt og på mange områder samtidig. Noen barn er i tillegg biologisk eller genetisk mindre robuste enn andre, og trenger derfor at det tas spesielle hensyn.

Både barnets interesser og samfunnets interesser tilsier at voksne som har ansvar for barn også har ansvar for å tilrettelegge forholdene slik at det enkelte barnet kan utvikle seg best mulig. Foreldre, enten de bor sammen med barnet eller

ikke, må derfor kunne forholde seg slik at de støtter opp under barnets utvikling innenfor en gitt sosial og kulturell kontekst.

Som følge av dette definerer vi begrepet utviklingsstøtte som:

Tilretteleggingen av det enkelte barnets omsorgsmiljø slik at det kan utvikle seg best mulig ut fra sine forutsetninger.

EVNE, FUNKSJON OG KOMPETANSE

Ord som omsorgsevne, omsorgskompetanse og foreldrefunksjon brukes ofte både i forhold til den barnet bor hos og den barnet har samvær med. Betegnelsene brukes gjerne synonymt og om hverandre. Samtidig har en i de senere årene sett at begrepene omsorgsevne og samværsevne er i ferd med å bli erstattet med omsorgskompetanse og samværskompetanse. Dette skyldes at kompetansebegrepet oppfattes som mer presist og dekkende for fenomenet, enn begrepene evne eller funksjon.

Foreldres væremåte overfor sine barn påvirkes av en rekke forhold. Egne forutsetninger og egen erfaringsbakgrunn vil alltid være viktige faktorer som påvirker ferdsigheter, kunnskaper, holdninger og mål hos foreldre. Foreldreskapet utøves også innenfor en kulturell kontekst og innenfor rammen av en mer eller mindre vanskelig livssituasjon som i seg selv kan medføre både fordeler, utfordringer og begrensninger. Det er vanskelig å finne et dekkende begrep for alle disse forholdene.

Omsorgsbegrepet i barnelovene brukes som regel om ivaretagelse av barns materielle, fysiske, sosiale, emosjonelle og kognitive behov. Omsorgen utøves innen en kulturell kontekst, på en slik måte at barnet hjelpes til å bli et velfungerende medlem av et gitt samfunn.

Å utøve omsorg forutsetter alltid noen grunnleggende evner i betydningen anlegg og egenskaper. Disse finnes hos de fleste mennesker i kraft av biologiske, genetiske og artsbestemte forutsetninger. Evnebegrepet blir derfor først og fremst oppfattet som å omfatte relativt uforanderlige forhold (Haugli 2000; Karlsen 1995). Dermed dekker det ikke uten videre kulturelle, situasjonsbetingede eller tilærte forhold som kan virke inn på omsorgsutøvelsen.

Begrepet foreldrefunksjon omfatter det som gjøres, og er dermed i større grad en atferdsbeskrivelse, enn en beskrivelse av de kunnskaper og forutsetninger som ligger til grunn for atferden.

Med kompetanse menes å være i stand til noe, å inneha kvalifikasjoner eller en særskilt, ofte kunnskapsavhengig, dyktighet på et bestemt område, samt å ha myn-